

csak nagy tudományos apparátussal megvizsgálható kérdés szociográfiai vizsgálatára.

Az átalakult falu körülményei között nagyon jelentős a *társadalmi rétegződésben* végbentelt változás, amely mind a *tulajdonviszonyok* alakulásának, mind a társadalmi munkamegosztásban betöltött *konkrét szerepek* az eredménye. A sztratifikációban történt földcsuszamlás jelentős módosulásokat eredményez a mai falu lakosainak gazdasági és tudati viszonyaiban. Mocsár az esszéíró eszközeivel és a szociográfia módszereivel vizsgálja az új tudati viszonyok alakulását. Rámutat, hogy a szocialista falu életében az elmúlt 10–15 év alatt az egyik legjelentősebb átalakulás a parasztság *értékítéletében* történt változás. Míg korábban a föld, a vagyon volt a kasztképző erő, ma a falusi értékrend kialakulásában a munkaerkölcs szocialista felfogása játszik döntő szerepet.

A „vidéki városok” kérdése nem egyszerűen urbanisztikai probléma. Nem lehet már csak azért sem, mert a szerző történeti, statisztikai módszerrel bebizonyítja, hogy vidéki városaink (az Alföldön) csak közigazgatásilag érik el a városi színvonalat, tartalmukban távolról sem. Nem felelnek meg az urbanizáció követelményeinek, de éppen ez a társadalmi környezetet jelentősen befolyásolja az itt lakók tudati-erkölcsi viszonyait. Tanulmányaiból sürgető felhívásként csendül ki: nagy apparátussal dolgozó szakszociológus kutatócsoport hosszas munkáját igényelné ezen városok lakosainak urbanisztikai és tudati-erkölcsi viszonyait tükröző vizsgálata. A szerző statisztikai és egyedi mód-

szerrel világít rá az ingázók gazdasági körülményeiből eredő családi, erkölcsi, kulturális visszahatásokra, s tudományos igényű megállapításai megteremtik az előfeltételt, hogy egzakt kutatásokkal vizsgáljuk meg, ha iparszervezésünk jelen pillanatban nem is tudja megváltoztatni az ország iparral történt beszűrttségét, milyen egyszerű szervezés és művelődéspolitikai intézkedés orvosolhatja a jelenlegi visszasságokat.

Ha némi engedelményt tehetünk is azoknak a kritikusoknak, akik azt állítják, hogy az írói szociográfia nem tud újat mondani a vezetőknek, hisz „azok statisztikából mindent ismernek”, semmiképpen sem vonatkozathatjuk ezt a szociográfiai tanulmányra. Valóban mindenről készül statisztika, azonban a statisztika értelmezése, a *statisztika közéletésítése* és a statisztika rideg számadatai mögött meghúzódó tudati-erkölcsi viszonyok feltárása jelentős mértékben a szociográfiai tanulmány feladata.

Mocsár eleget tesz ezeknek a követelményeknek. Tanulmányaiban igen jól alkalmazza az egyébként nem sokat mondó statisztikai adatokat, megeleveníti azokat, s a közvélemény elé tár számos olyan kérdést, amelynek látszólag csak provinciális jellege van. Egyesek szerint a szociográfia önmagában hordja azt a veszélyt, hogy legkevésbé azok olvassák, akikről íródott. Mocsár művének nagy érdeme, hogy túllép az utóbbi évek számos falu-szociográfiáján, és a várossal is foglalkozik. Olyanokkal is, akik inkább olvassák tanulmányait, mert érdekli, izgatja őket saját problémájuk. (*Kossuth Könyvkiadó 1967.*)

SZENTIRMAI LÁSZLÓ

AZ „ARCOK ÉS VALLOMÁSOK” SOROZAT KÉT KÖTETE

SZABÓ JÓZSEF: LENGYEL JÓZSEF

Jól választ a kiadó, mikor új sorozata első köteteként éppen Lengyel József arcát villantja fel és saját vallomásaiban mutatja be életútját. Mert bármennyire kerüli is az író az önéletrajzírás látszatát, mást nem ír és nem írhat: alkotásainak tartalma az élet, mondanivalója a kor, kifejezése világnézet. Ha memoárjait nem is fogja megírni, készen áll az már előttünk műveiben. Nem sok író akad rajta kívül, akinek érzésvilága, állásfoglalása, élményei ennyire meghatároznak alkotó tevékenységét, akinek személyes és művészi egyénisége ennyire egybeforrna, s ennyire egyértelműen határozná meg minden mozdulatát, minden sorát. Ami különbség két éneje között mégis akad, az lényegében véve csak

formai: személyes sorsa az egyetemesnek az egyéni keretek között való véletlen megjelenése; művészi munkája önmagából az egyetemesnek tudatos kiválasztása. A kis kötet összeállítója — Szabó József — szerencsés kézzel nyúlt az életműhöz, magának csak a narrátor szűkre szabott szerepkörét választva, s csakis az ő érdeme, hogy olvasása közben rá kell jönnünk mindenre. Az első verstől az összegyűjtött munkáig éppen fél évszázad telik el, s — vállalnunk kell a közhelyet — nem akármilyen félszázad. A kassáki *Tett*-től az igazi tettig, a „kíméletlen jóratörekvők” tapogatózó indulásától a cél biztos felismeréséig tart ez a félszázad, s a „véres csütörtök”-től a Kossuth-díjig magában foglalja a Tanács-

köztársaság, a bécsi, a szovjetunióbeli emigráció, a hazatérés, a művészi kiteljesedés számtalan és változatos, de emberileg és íróilag egyetlen egészes rendszerbe dolgozott élményét. A Fészek kávéház levegőjében érlelődő és áporodó gondolatokat, az első nyomtató vers örömet, az antimilitarista-, majd később forradalmi mozgalmak pezsdítő veszedelmeit, az igazi hősiesség érzését. Aztán később a megrendült hit újrapiálásának éveit következnek, az „elvezett világ visszaperléseinek” időszaka, s mire ezen túljut, hite rendíthetetlenül szilárdul. Élményei az emberi, a kommunista magatartás igazi értelmét előbb kérdésessé teszik, azután meghatározzák: nagy felhívülések és fájdalommalos csalódások, küzdelmek és szenvedések, a fehérterror és a személyi kultusz időszakának megpróbáltatásai, Szabó József ezekből a mozzanatokból nagyszerű freskót tud összeállítani, olyan alkotást, mely egyértelműen állítja, hogy az élmények elétté szerveződésének feltétele a tett, a célt látó aktivitás. Aktivitás a forradalomban és a munkatáborban, a mesterségben és a politikában. A szenvedés halál is lehet, Lengyel József szenvedései azonban

életté váltak, s ez az élet lüktet alkotásaiban, ez teszi önélettrajzzá minden szavát, ha filmet ír, ha verset, novellát, regényt vagy riportaszt. Ez teszi művészetét művészetévé.

Úgy látszik, nagyon távol vagyunk még attól, hogy lezárt életműről beszéljünk, a teljesség azonban használható kifejezés, mert minden buktató, kitérő, minden ellentétes hatás és fordulat a megingathatatlan humanitás tüzeiben egységgé olvad Lengyel József életművében, s ha irányzatok, műfajok, témák változnak is e félszázad folyamán, a tartalom mindvégig ugyanaz marad: az ember hivatásába vetett hit, s az a meggyőződés, hogy az élet minden jelensége csak e hit táplálására való.

„Regényeimnek egyetlen kulcsa van: a kor” — vallja az író a kötet első lapjának élén. De melyik kor? Akik vele együtt éltek át ezt a félszázadot, saját korukat tanulják meg tőle; akik ma születnek, írásaiból a következő félszázad értelmét fogják megtanulni. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.)

KULCSÁR PÉTER

DIÓSZEGI ANDRÁS: ILLÉS BÉLA

Illés Bélával már fiatalon is csupa érdekes dolog történt — idézi könyvében egy helyt Kárpáti Aurél szellemes paradoxonát Diószegi András —: az író megtalálják történetét. Tegyük hozzá: megtalálja az író kritikáját is, mert „téma” és szerző és könyvbéli találkozás sem véletlen. A Bevezető vall erről, ahol Diószegi nemcsak Illésről ad találó jellemzést, hanem nyilvánvalóan saját kritikusi ars poeticáját is megfogalmazza: „Illés Béla a közvetlen szemtanú, az átélő, a résztvevő és a harcosszemszögéből írja történetét... Az az író, aki csupán szépirodalmat kíván adni, talán ismeri a megszépítő messzeség varázsát, és képes szenvedésszerű, tárgyilagossá epikai objektivitásra. Illés Béla szemtől szembe a sorsfordító történelmi eseményekkel, nem térhetett ki az állásfoglalás elől az életben, s nem tér ki műveiben sem.” Mióta az 1950-es évek legelején Diószegi megírta vaskos szakdolgozatát Csokonai népiességéről, s a szegedi írócsoport vezetőségi tagjaként — mint „Csillag- és Irodalmi Újság felelős” — az irodalomtörténet mellett az irodalompolitikába is beleszólt, mindig is az állásfoglalások vállalása jellemezte. Ebben az értelemben törvényszerű találkozás az Illés Béláról szóló könyv:

a magyar szocialista irodalom egyik nesztorának pályaképét olyan kritikussá vázolja fel, aki az utóbbi két évtizedet tekintve, maga is közvetlen szemtanú, átélő, résztvevő és harcoss, akitől mi sem idegenebb, mint a szenvedésszerű. Valóban, a könyv tónusát — a kitűzött célnak megfelelően — a polemikus szenvedély határozza meg. Diószegi elsődleges szándéka nemzeti irodalmi tudatunknak heves kitérítési igénye: valószínűleg rajzát adni a Tanácsköztársaság után alapjaiban átrendeződő nemzeti irodalmi fejlődésnek; végleg beemelni az irodalmi köztudatba a minőségileg új mozzanatot: 1711 és 1849 emigrációi még nem fordították új irányba a magyar irodalomfejlődést, 1919-et követően viszont széthullott a nemzeti irodalom területi integritása, szinte az egész világ lett műhelye irodalmunk új, forradalmi, szocialista irányzata kikovácsolódásának, Illés Béla írói útját e szélesebb összefüggések közepette adja előnkbe a szerző. Elemzéseiben mindenhol az átélő szenvedély, az esztétikai és olvasói élményeket egyaránt közvetíteni képes kritikus szuggesztívitás munkál.

Híven a valahai kettős ágú induláshoz, egyfelől tehát érzékletes, polemikus, friss esszé író Diószegi, ugyanak-